CONSIDERAȚII PRIVIND ORIGINEA ALANICĂ A DENOMINAȚIEI AȘEZARII MEDIEVALE IAȘI[1]

Cezar Furtună

În contextul aniversării de curând a şase sute de ani de atestare documentară certă a urbei Iaşilor, problema explicării originii denominației medievale a acestei importante aşezări moldoveneşti revine în actualitate, constituind – în situația prezentă – elementul genezic-motivațional primar şi respectiv obiectul efortului de cercetare şi de discurs asumate ca atare, în forma unui imersiuni istoriografice ale cărui resorturi analitice plurivalente, cu multiple racordări domeniale şi tematice, au impus – finalmente – încercări variate de adecvare logistică a demersului angajat. Prin însăşi natura sa, acest demers nu se pretează tratării în interiorul unei singure secvențe istorice, presupunând din start, pe de o parte, atât cunoştințe extinse despre migrațiile şi migratorii târzii din arealul supus discuției, cât şi, pe de altă parte, informații consistente şi aprofundate despre statalitatea medievală moldovenească timpurie, ceea ce a implicat dublarea - la propriu - a semnăturii. A rezultat astfel un material voluntar afiliat tematic alanologiei medievale – recte istoriei grupurilor alanice târzii[2] – explicându-se în cuprins şi în concluziile avansate privilegierea acestei direcții de investigare mai puțin cultivate în mediile istoriografice româneşti, în care numărul titlurilor încadrabile fără rezerve în această arie domenială este, la rigoare, extrem de limitat[3].

---

[1] Realizat în colaborare cu Claudia Furtună, acest material a fost prezentat inițial - cu titlul *„Ipoteze privind originea alanică a denominației aşezării medievale Iaşi"* - în cadrul *Simpozionului Național „Iaşi – 600 de ani de atestare documentară"*, organizat în decembrie 2008 sub egida Primăriei Municipiului Iaşi, Asociației Profesorilor de Istorie „APIR-Clio"- Filiala Iaşi şi I.S.J-Iaşi, fiind inclus într-un volum colectiv aflat în curs de apariție. Ulterior, într-o formă revizuită, materialul a făcut parte din sumarul volumului inaugural al Seriei *Istorie şi viață*, cu datele: Furtună, Claudia, Furtună, Cezar, *Considerații privind originea alanică a denominației aşezării medivale Iaşi*, în vol. *Istorie şi viață*, I, (coord. L. Lăcustă), Iaşi, Editura Pim, 2010, p. 35-49.

[2] Pentru explicarea detaliată a distincției operate din punct de vedere istoriografic între alanii târzii şi primele grupe alanice migrate la Dunărea de Jos în ariergarda sarmaților, vezi T. Sulimirski, *The Sarmatians*, Thames and Hudson, 1970, p. 185-196; V. Kouznetsov, I. Lebedynsky, *Les Alains, cavaliers des steppes, seigneurs du Caucase*, Paris, 1997; vezi şi C. Furtună, *Verissima Martis Imago. O critică a izvoarelor literare antice privitoare la sarmați*, în „Opțiuni istoriografice", Tom I, Nr. 2, 2000, p. 31-55.

[3] Practic, în afară de studiile, articolele sau, cazual, pasajele rezervate populațiilor sarmatice şi primelor elemente alanice asociate cu acestea, în istoriografia autohtonă există doar câteva titluri de lucrări specializate care pot fi citate fără rezerve ca fiind dedicate în mod exclusiv prezenței alanilor târzii şi respectiv relevanței lor în spațiul românesc, fiind vorba în mod concret de M. Comşa, *Ceramică alanică din sec. VIII descoperită în centrul Dobrogei*, în „Pontica", Nr. 12, 1979, p. 151-156; D. Gh. Teodor, *Unele considerații privind originea şi cultura anților*, în „Arheologia Moldovei", Tom XVI, 1993, p. 205-214 (în continuare se va prescurta D. Gh. Teodor, *Unele considerații privind originea şi cultura anților...*); idem, *Anții şi alanii în spațiul carpato-dunăreano-pontic (secolele VI-VIII)*, în „Zargidava", Tom VI, 2007, p. 42-48 (în continuate se va prescurta D. Gh. Teodor, *Anții şi alanii în spațiul carpato-dunăreano-pontic...*); V. Ciocâltan, *Alanii şi începuturile statelor româneşti*, în „Revista Istorică", 1995, Tom 6, Nr. 11-12, p. 935-955; I. Tentiuc, *Controverse privind prezența alanilor în spațiul est-carpatic şi la nord de gurile Dunării în perioada Evului Mediu Timpuriu*, în vol. *Românii în Europa medievală (Între Orientul bizantin şi Occidentul latin). Studii în onoarea Profesorului Victor Spinei*, Vol. îngrijit de D. Țeicu şi I. Cândea, Brăila, 2008, p. 105-119.

Date fiind aceste sumare încadrări metodologice şi conceptuale efectuate, se poate transgresa câmpul explicitar al generalităţilor, revenindu-se la cazuistica denominativă a Iaşilor, care înregistrează episodic ralieri la originea yasso-alanică sau – în orice caz – iranică, în situaţia în care se acceptă o distincţie netă între alanii târzii şi yassi, populaţii desemnate în mod quasi-unanim ca aparţinând lumii iranofone ponto-caspice. Astfel, se constată că aportul asertoric pro-iranian se deschide încă din secolul al XVI-lea, când geograful Ortellius şi istoricul Szamosközy Istvan impun varianta filierei sarmate iazyge[4], invocând argumente preponderent epigrafice în încercarea de a demonstra că Iaşii Moldovei au o ascendenţă antică, pusă în legătură cu o aşezare romană pe care ar fi preluat-o după retragerea aureliană sarmaţii iazygi şi dacii liberi.

Nuanţările ulterioare intervenite la nivelul localizării aşezării (la Petrodava, la Augustia sau într-o altă aşezare romană din Dacia), în identificarea ramurei sarmatice implicate (iazygi, alani sau alte grupuri nord-vest iranice) şi respectiv în configurarea unui context istoric apt să valideze această teorie, nu i-au afectat în mod radical conţinutul decât după aproape patru secole de creditare istoriografică, în momentul descoperirii pe teritoriul fostei provincii romane Pannonia Superior a unor indicii clare şi sigure despre acel *Municipium Iassiorum* (metamorfozat abuziv ulterior din punct de vedere istoriografic în *Civitas Iassiensis*), care se dovedeşte astfel a nu se referi iniţial la nicio aşezare din cuprinsul Modovei de mai târziu, ci la o localitate urbană fondată de romani într-o regiune locuită în trecut de illyrii pannonici. Între timp, vechimea romană a oraşului moldav şi recursul explicitativ la titularii iazygi fuseseră admise între alţii de cărturari importanţi ai culturii române precum I. Rus[5], G. Şincai[6], D. Fotino[7], N. A. Bogdan[8] ori C. Vârnav, G. Seulescu, G. Asachi sau M. Kogălniceanu[9].

În paralel, începând în special cu perioada de sfârşit a secolului al XIX-lea, sunt puse în circulaţie şi alte ipoteze privind originea numelui şi a aşezării Iaşilor, rezolvările istoriografice propuse mergând de la moda antroponimică a identificării unui personaj eponim până la episoade alegorice sau, dimpotrivă, rectiliniare, cazual voluntar amuzante, derivate de exemplu de rostirea de către Ştefan cel Mare în sala principală a Curţii domneşti a verbului a ieşi. Pe acest fundal dinamic se înregistrează şi prima critică serioasă a filierei iazyge şi a vechimii romane, la Nicolae Iorga, care,

---

[4] Pentru radiografierea bibliografiei vechi privind geneza Iaşilor, vezi, între altele, pasajele corespunzătoare din G. Ghibănescu, *Originile Iaşilor*, Iaşi, 1904; N.C. Bejenaru, *Originea Iaşilor*, Iaşi, 1942; C. Cihodaru, Gh. Platon (coord.), *Istoria Oraşului Iaşi*, Vol. I, Iaşi, 1980; Al. Andronic, *Iaşii până la mijlocul secolului al XVII-lea. Geneză şi evoluţie*, Iaşi, 1986; C. C. Giurescu, *Târguri sau oraşe şi cetăţi moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XV-lea*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1997 (în continuare se va prescurta C. C. Giurescu, *Târguri sau oraşe şi cetăţi...)*; D. Bădărău, I. Caproşu, *Iaşii vechilor zidiri până la 1821*, ediţia a II-a, Iaşi, 2007.

[5] I. Rus, *Icoana pământului sau Carte de gheografie*, Vol. II, Blaj, 1842.

[6] G. Şincai, *Hronica românilor*, Iaşi, 1853.

[7] D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, ed. G. Sion, Bucureşti, 1859.

[8] N. A. Bogdan, *Oraşul Iaşi odinioară şi astăzi. Schiţe istorice şi administrative*, Iaşi, 1904.

[9] O listă cronologică a principalelor contribuţii la impunerea acestei teze, la A. Andronic, *op.cit.*, p. 30-31.

anticipând descoperirile arheologice probante din Pannonia, combate etimologiile forțate și decontextualizările istorice, pronunțându-se pentru o raportare mai prudentă la sursele antice și la conținutul propriu-zis al acestora[10].

Succesiv, sunt vehiculate noi etimologii posibile, care acreditează alternativ ideea unor denumiri de pus în legătură cu slavii vechi sau cu migratorii turanici târzii, precum pecenegii sau cumanii. În alt cadru editorial, o aprofundare a analizei de conținut a acestor teorii, improprie acestui spațiu, s-ar menține, dintr-un anumit unghi, în aria alanologiei, în condițiile în care aportul etnic, lingvistic și cultural de expresie iranică în procesul de structurare a profilului cunoscut al slavilor vechi și al unor grupuri turanice ponto-caspice nu este, la rigoare, bine precizat nici în prezent. Dar ceea ce rămâne de investigat în acest studiu de caz este finalmente doar filiera alanică târzie propriu-zisă care, dincolo de consonanțele lingvistice semnalate, implică o volatilitate ridicată a soluțiilor propuse, al căror caracter fluid decurge din obscuritatea în sine a perioadei istorice învestite ca fiind responsabilă de găzduirea acelor evenimente – concrete în fapt, dar de o remiscență accentuată în aparență – care au impus în Medievalitate și menținut în Modernitate numele Iașilor Moldovei.

Strict istoriografic vorbind, teoria privind originea alanică târzie a numelui așezării moldave a emers într-o primă formă solid elaborată din punct de vedere științific din studiile savantului W. Tomaschek, care prin cercetări filologice laborioase[11] identifica un avatar genitival tradus ***„al alanilor"*** în termenul ***Avsky torg***, extras cel mai probabil din așa-numita ***Voskrenskaja***, cronică rusească binecunoscută în care sunt enumerate și câteva orașe din viitoarea Moldovă. Forma concretă ar fi ***avsky*** sau ***askî (askii)*** regăsită eventual și în varianta ***Tcernavsky torg***[12] și ar face referire la populația ***assilor***, care este considerată de cele mai multe ori aceeași cu alanii, ale căror vechi nume citate de Strabon[13], Trogus Pompeius[14], Pomponius Mela[15] sau Ptolemeu[16] erau ***As***, ***Os***, ***Asioi*** sau ***Asiani***, ***wu-shun*** în sursele chinezești[17],

---

[10] N. Iorga, *Istoria poporului românesc*, Vol. I, 1922, p. 239.

[11] W. Tomaschek, *Die gothen en Taurien*, Wien, 1881, p. 42 sqq.

[12] Regretatul istoric ieșean Constantin Cihodaru contesta justețea identificării târgului Iași în cuprinsul cunoscutei liste rusești, legând forma Askii torg (preferat în locul lecțiunii Iasăskii torg) de numele care îl precede în enumerare, Cern, concluzionând astfel că în Voskrenskaja referirea vizează târgul Cernăuți și nu Iașii. În recenzia din „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași", Tom XVIII, 1981, p. 725-727, la volumul *Istoria orașului Iași* (coord. C. Cihodaru și Gh. Platon), Ștefan S. Gorovei demonstrează convingător că lista în cauză are în vedere viitoarea capitală a Moldovei și nu Cernăuții, desemnați *oppidum Czarnovicze* de cronicarul Jan Dlugosz. Pe de altă parte, traducerea „Târgul alanilor negri" a lui Ilie Gherghel este elocvent repudiată de profesorul C. Cihodaru care, în cadrul editorial menționat (p. 48), îi evidențiază inconsistența.

[13] Strabon, *Geografia*, XI, 8, 2, traducere, notițe introductive, note și indice Felicia Vanț-Ștef, Vol. III, București, 1983, p. 57.

[14] Trogus Pompeius, *Istoria lui Filip*, XXXII, 3, 12, în *Fontes Historiae Daco-Romaniae* (se va prescurta *FHDR*), Vol. I, p. 359.

[15] Pomponius Mela, *Descrierea Pământului*, II, 1, 7, în *FHDR.*, I, p. 387.

[16] Ptolemeu, *Îndreptar geografic*, III, 7-10, în *FHDR.*, I, p. 539 sq.

desemnări derivate de la substantivul ***assy***, care înseamnă „vale" sau „râpă", cu trimitere aşadar la expresia „locuitori ai văilor", „ai ţinuturilor de jos"[18]. Altă explicaţie a numelui ***Asioi*** cu înţelesul „cei din Răsărit", provenit de la însuşi numele Asiei, ***Azu***, adică „Părţile de Răsărit" în limbile semitice, este sugerată mai întâi de Herodot[19] şi vine să confirme indirect o dată în plus accepţia semantică precedentă, majoritatea exegezelor Cărţii a patra a Părintelui Istoriei convergând către această interpretare[20].

Identitatea dintre alani şi assi este fortificată şi de informaţiile furnizate de Cassius Dio[21] şi Ammianus Marcellinus[22], care precizează clar că alanii (halanii) sunt vechii massageţi de odinioară, fixându-i astfel în teren pe aceşti „locuitori ai ţinuturilor joase" originari din Asia Centrală, întâlniţi dincolo de frontiera orientală a Sogdianei[23], fluviul Iassarte.

Dar simpla demonstrare a acestei identităţi nu rezolvă, ea singură, problema atribuirii unui nume iranic aşezării Iaşilor, după cum persistenţa în negarea echivalenţei nu poate conduce decât la adoptarea unor premise false, de natură să decredibilizeze întregul excurs, putându-se lesne observa că tocmai repudierea în cauză constituie punctul slab al multora dintre teoriile enunţate în ultimele decenii în problematica supusă discuţiei. Pe de altă parte, multe dintre rezolvările propuse pierd din vedere

---

16 *Apud* G. Vernadsky, *Sur l'origine des Alains*, în „Byzantion", Tom XVI, 1942-1943, Nr. 1, p. 81-86; vezi şi G. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană, Cartea II, Anticamera Evului Mediu*, ediţia a II-a revăzută, traducere de Michaela Spinei, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi bibliografie de V. Spinei, Iaşi, 1999, p. 160.

[18] Pentru precizări suplimentare, vezi S. Sanie, *Scriere şi imagini în spaţiul carpato-nistrian (secolele VI a. Chr.-IV p. Chr.)*, Iaşi, 2003, p. 211; A. Alemany, *Sources on the Alans: a critical compilation*, Leiden, 2000; A. A. Slanov, *Voennoe delo alan I-XV vv.*, Vladikavkaz, 2007.

[19] Herodot, *Istorii, Cartea a IV-a Melpomene*, 45, 11-15, traducere, notiţe istorice şi note de Felicia Ştef, Bucureşti, 1999, p. 53-54 (vezi şi nota 194 de la p. 198).

[20] Pentru convergenţa istoriografică în discuţie, vezi între alţii R. G. Miščenko, *Legendy o tsarskikh skifakh u gerodota*, în *ŽMNP*, 1886, p. 39-47; V. Klingher, *Skazo*čnye motivy v *„Istorii" Gerodota*, Kiev, 1903; B.V. Warneke, *Legendy o proiskhozdenii skifov*, în ITUAK, Tom 57, 1920, p. 321-323; S. Ja. Lur'e, *Gerodot*, Moscova-Leningrad, 1947; B. N. Grakov, Skifskij Gerakl, în KSIIMK, Tom 34, 1950, p. 7-18; Idem, *Skify*, Moscova, 1971; P. D.Liberov, *K voprosu o skifakh*–pakharjakh, în *VDI*, 1951, Tom IV, p. 178-184; S. A. Žebelev, *Gerodot i skifskie božestva*, în *SP*, Moscova, 1953, p. 29-37; idem, *Skifskij raskaz Gerodota*, în *SP*, p. 308-347; K.E. Grinevič, *O dostovernovsti svedenij Gerodota ob Ol'vii*, în *VDI*, 1964, Tom I, p. 105-109; I. V. P'Jankov, *Massagety Gerodota*, în *VDI*, 1975, Nr. 2, p. 47 sq; A. I. Dovatur, D. P. Kallistov, I. A. Šitova, *Narody našej strany v „Istorii" Gerodota*, Moscova, 1982; E. V. Černenko, *Skifo-persidskaja vojna*, Kiev, 1994; M. V. Skryžinskaja, *O stepeni dostoverosti čislovykh dannykh v skifskom rasskaze Gerodota*, în *VDI*, 1989, 4, p. 79-91; M. I. Agbunov, *Antičnaja geografija Severnovo Pričernomor'ja*, Moscova, 1992.

[21] Cassius Dio, *Istoria romană*, LXIX, 15, 1, traducere, note şi indice de Adelina Piatkowski, Vol. III, Bucureşti, 1985, p. 331.

[22] Ammianus Marcellinus, *Istorie romană*, XXIII, 5, 16, studiu introductiv, traducere, note şi indice de D. Popescu, Bucureşti, 1982, p. 336.

[23] Plinius, *Naturalis Historia. Enciclopedia cunoştinţelor din Antichitate*, VI, 49, 5-6, Vol. I - *Cosmologia. Geografia*, traducere de I. Costa şi T. Dinu, ediţie îngrijită, prefaţă şi note de I. Costa, indice şi note lingvistice de T. Dinu, Iaşi, 2001, p. 184.

realitatea că de la alanii timpurii evocați de Seneca și de nepotul și discipolul său, Marcus Annaeus Lucanus, cei cărora Istrul le dă „putință de fugă"[24] sau pe care „nu-i ține în loc!"[25], până la alanii medievali din timpul tătarilor a trecut mai bine de un mileniu, interval cronologic în care mai multe grupuri alanice distincte au fost antrenate în migrații. Apare astfel evident faptul că ***yassii*** sau ***jaszii***, grupul care ne interesează în cazul de față, reprezintă doar o parte a masei alanice, concordanța informațiilor medievale occidentale (provenite în special din mediul papal), maghiare, ruseşti sau bizantine indicând o identificare finală a lor în zona Pannoniei, unde s-au aflat la dispoziția Regalității maghiare[26].

Repartizarea către acest grup a denumirii de iazygi vine să confirme această supoziție, angajând o valoare în primul rând geografică, în timp ce alte elemente denotative conduc în mod logic la ideea că prin aceste desemnări – ***yassi, jaszi, iazygi*** – se urmăreşte şi specificarea diferenței în raport cu alte grupuri alanice sau iranofone[27], dintre care unele poartă nume asemănătoare cu acestea. Desigur, nu se poate vorbi de o uniformitate a desemnărilor, în condițiile în care până astăzi descendenții alanilor nord-caucazieni, oseții sau osetinii, se numesc pe ei înşişi ***„osi"***, iar ruşii şi alte popoare slave îi numesc ***„iaşi"*** (existând şi antroponimul Iaşin, făcut cunoscut de celebrul portar de fotbal din epoca sovietică), dar majoritatea izvoarelor medievale preferă totuşi pentru populația nord-vest-caucaziană numele de alani şi de Alania, iar pe acelea de yassi şi de Țara yassilor (Avskia) le aplică unor grupuri migrate spre vest anterior Marii invazii mongole. Dar distincția ca atare funcționează, astfel că, bunăoară, Mihail Psellos scrie despre o prințesă a alanilor şi nu a yassilor atunci când evocă anturajul împăratului bizantin Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1055)[28], când Giovanni da Carignano cartografiază pe o hartă nautică din 1309[29] o Alanie şi nu o Avskie la nord de gurile Dunării[30], când autori islamici orientali ca Baibars[31], an Nuwairi[32], Ibn Chaldun[33] sau Juvaini[34] îi menționează (în general) separat pe alani în

---

[24] Seneca, *Thyestes*, 629-630, în *FHDR.*, I, p. 371.

[25] Marcus Annaeus Lucanus, *Farsalia*, II, 47-50, în *FHDR.*, I, p. 375.

[26] V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Chişinău, 1994, p. 246; idem, *Marile migrații din estul şi sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iaşi, 1999, p. 301-306 (în continuare se va prescurta *Marile migrații...*).

[27] Vezi cazul limbii iranice enclavate takestani cu 100 000 de vorbitori în Daghestan, Azerbaidjan şi Iran în M. Sala, I.Vintilă Rădulescu, *Limbile lumii. Mică enciclopedie*, Bucureşti, 1981, vocea *Tat / Takestani*, p. 240; vezi şi K. Katzner (coord.), *The Languages of the World*, London and New York, 1992, p. 128-129; Revista „Descoperă", Tom VI, Nr. 1(53), februarie 2008, Dicționar, vocea *jassică*, p. 71.

[28] Mihail Psellos, *Chronografia. Un veac de istorie bizantină (976-1077)*, VI, 145-152, traducere de R. Alexandrescu, cuvânt înainte şi note de N. Ş. Tanaşoca, Iaşi, 1998, p. 120-123.

[29] După alte datări, anul de apariție al portulanului menționat ar fi 1320, cf. C. C. Giurescu, *Târguri sau oraşe şi cetăți...*, p. 254.

[30] Cf. M. Popescu Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 73.

[31] Cf. V. G. Tiesenhausen (ed.), *Sbornik materialov otnosjaščikhsja k istorii Zolotoj Ordy*, I, Sankt Petersburg, 1884, p. 116-117 (Baibars).

[32] Cf. *Ibidem*, p.160-161 (an Nuwairi).

raport cu yassii sau când Marco Polo aminteşte de combatanţi alani în garda specială[35] sau în trupele de asediu[36] ale Marelui Han mongol Kubilai.

Astfel, o dată afirmată implicarea mai curând a yassilor decât a altui grup alanic în toponimizarea acestei regiuni a Modovei, problema care se pune este de a reconstitui acel tablou istoric în cadrul căruia numele alanilor yassi s-a putut impune asupra aşezării medievale din proximitatea Prutului.

Dacă primele prezenţe alanice la Dunăre ies din discuţie, în principal din cauza dinamicii în sine a fluxurilor migratoare, următoarele etape sunt de analizat, în special din perspectiva controversatei consacrări temporare a numelui de Alania asupra viitoarei Moldove[37] şi a numelui de *Lanus flumen* pentru râul Prut[38].

Admiţând o persistenţă consistentă a prezenţei alanice în spaţiul est-carpatic şi în bazinul carpatic în general, savanţi precum Gheorghe Brătianu[39] sau Victor Kernbach[40] atribuiau un rol major influenţei iranice în regiune, afirmând că reminiscenţe ale populaţiilor iranofone şi ale culturii lor spirituale sunt de regăsit în fizionomia unui anumit tip somatic de ţăran moldovean, în tradiţiile locale şi respectiv în toponimia românească veche. Peisajul istoric şi arheologic ulterior migraţiei slave este însă de natură să contrazică posibilitatea unei continuităţi pe verticală a Alaniei est-carpatice sau a altor enclave alanice sau assice limitrofe, astfel încât explicaţiile vizate sunt totuşi de căutat într-o altă etapă istorică şi anume într-una cu certitudine mai târzie. Survolarea datelor arheologice de teren oferă, la rândul său, constatarea că începuturile aşezării urbane medievale Iaşi se plasează la nivelul începutului secolului al XIV-lea, eventual la sfârşitul secolului al XIII-lea[41], în antecedenţa etapei de întemeiere a

---

[33] Cf. *Ibidem*, p. 383-384 (Ibn Chaldun).

33 Juvaini, *The History of the World-Conqueror*, ed. J. A. Boyle,Vol. I, Manchester, 1959, p. 267; Vol. II, p. 553.

[35] Marco Polo, *Cartea lui Messer Marco Polo, zis şi milionul, cetăţean al Veneţiei, în care se istorisesc minunile lumii*, traducere, cuvânt înainte şi note de E. Grosu, Bucureşti, 2004, p. 255.

[36] *Ibidem*, p. 255-256.

[37] Issidor din Sevilla, *Etimologii în XX de cărţi*, XIV, 4, 3, în *FHDR*, II, p. 577; vezi şi critica lui S. Brezeanu, *Romanitatea Orientală în Evul Mediu. De la cetăţenii romani la naţiunea medievală*, Bucureşti, 1999, despre numirile Daciei la Paulus Orosius, Iordanes, Issidor din Sevilla şi Geograful din Ravenna; vezi şi A. Pippidi, *Tradiţia politică bizantină în Ţările Române în secolele XVI-XVIII*, ediţie revăzută şi adăugită, Bucureşti, 2001, p. 12.

[38] Isidor din Sevilla, IX, 2, 94, *loc.cit.*, p. 575.

[39] Gh. Brătianu, *op. cit.*, p. 160.

[40] V. Kernbach, *Universul mitic al românilor*, Bucureşti, 1994, p. 43-45.

[41] Pentru probleme de datare şi pentru prezentarea critică a bibliografiei rezervate acestui aspect, lucrarea de referinţă rămâne, în opinia noastră, C. Cihodaru, *Începuturile vieţii urbane în Iaşi*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii din Iaşi", Serie Nouă, A, Istorie, Tom XVIII, 1971, fasc.1; vezi şi A. Andronic, E. Neamţu, *Curtea domnească din Iaşi în lumina recentelor descoperiri arheologice*, în vol. *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 248 sqq; Al. Andronic, E. Neamţu, M. Dinu,

statului moldovenesc, astfel încât secvența cronologică menționată devine un reper obligatoriu al discuției dezvoltate, exonerate în acest mod de extrapolări regresive care să coboare dincolo de această limită temporară. Din același unghi, indiciile arheologice explicite acumulate nu constituie un impediment major pentru acreditarea unei prezențe alanice în regiune, precaritatea de inventar nomad specifică acestei categorii de alogeni[42] fiind deja caracteristică habitaturilor temporare ale alanilor și regăsindu-se în forme asemănătoare și în alte spații, despre care se știe cu certitudine că au fost apanajul iranofonilor nord-vest-pontici.

În logica evoluțiilor ulterioare, perioada căutată s-ar circumscrie așadar evenimentelor conexate procesului de întemeiere a statului medieval moldovenesc, înscriindu-se într-o secvență temporală în care contextul geopolitic regional a permis o astfel de reliefare a elementelor alanice în perimetrul est-carpatic. În acest context, două erau forțele politico-militare străine apte să dețină o relevanță primordială în zonă, numind aici Regalitatea maghiară și Hanatele tătărești, vectori în relație cu care este de presupus a fi acționat atât yassii alanici cât și alte grupuri alanice. Pe aceste coordonate, complicatul tablou al confruntărilor maghiaro-tătare, al convulsiunilor interne din Regatul maghiar și al insurgențelor din cadrul Hoardei de Aur, doar fragmentar configurat de cronistica vremii, este peisajul geopolitic în care aceste grupuri vest-iranice înregistrează ultimele manifestări politico-militare semnificative, constând în implicarea în războiul civil mongol din perimetrul vest-nipruvian din jurul anului 1300[43], în participarea la coaliția antisârbă învinsă la Velbujd în 1330[44], în încercarea de rezistență anti-maghiară a Țaratului de Vidin din 1365[45], în ralierea cu efective militare reduse numeric la expediția maghiară împotriva Cracoviei, în 1383[46].

Cea mai credibilă reconstituire a acestui cadru geopolitic rămâne, în opinia noastră, monografia academicianului Victor Spinei[47], în care sunt inserate – cu autoritate și cu argumente solid construite – și câteva puncte de vedere privind natura

---

Săpăturile arheologice de la Curtea domnească din Iași, în „Arheologia Moldovei", Tom V, 1967, p. 198 și urm.; Al. Andronic, *op. cit.*, p. 36-45. Recenta dotare a Universității din Iași cu un laborator performant de datare prin metoda C 14 deschide, la rândul ei, noi posibilități de stabilire mai exactă a etapelor locuirii vechi a colinelor Iașilor, venind să completeze astfel procedurile stratigrafice și să servească în acest mod demersul de precizare a detaliilor de habitat ale micro-regiunii și de elucidare a acelor aspecte rămase până în prezent neclare sau confuze.

[42] V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, *ed .cit.*, p. 106-115, 233-246.

[43] *Ibidem*, p. 231-232; idem, *Marile migrații...*, p. 304.

[44] *Zabonik Stefana Dušana, tzara srpskog 1349 i 1354*, ed. S. Novakovič, Beograd, 1898, p. 3.

[45] Cf. M. Holban, *Contribuții la studiul raportului dintre Țara Românească și Ungaria angevină*, în *eadem*, *Din cronica relațiilor româno-maghiare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 155-211; V. Gjuzelev, *Beiträge zur Gheschichte des Königreiches von Vidin im Jahre 1365*, în idem, *Forschungen zur Gheschichte Bulgariens in Mittelalter* (Miscellanea Bulgarica, 3), Viena, 1986, p. 225-240.

[46] *Kalendarz Katedry Krakowskiej*, în *Monumenta Poloniae Historica*, SN, V, *Annales Cracovienses priores cum kalendario*, ed. S. Kozlowska-Budka, Varșovia, 1978, p. 171-172.

[47] V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, Iași, 1982.

adiționării elementelor alano-yassice la unele confruntări armate consumate în zonă în segmentul temporal investigat[48].

Dacă momentul exact de stabilire a grupului alano-yassic care ne interesează în regiunea râului Bahlui rămâne pe mai departe obscur, alte aspecte referitoare la această prezență pot fi eventual elucidate cu mai multă claritate, prin analogii şi prin recorelarea datelor deja cunoscute. Astfel, o dată acceptată, problema patronajului politic exercitat asupra yassilor acreditează indubitabil ideea unei versatilități comunitare, de vreme ce aceşti ultimi migratori iranofoni vest-pontici acționează alternativ atât în serviciul Coroanei maghiare, cât şi împotriva acesteia. Mai departe, rațiunile şi finalitățile patronajului politic evocat pot să țină de o tipologie extinsă din teritoriu, yassilor putându-le fi repartizate în primul rând sarcini de ordin militar, dar şi anumite responsabilități administrative. Pot fi luate astfel în calcul paza frontalieră sau a unor locații de interes, prezența în puncte vamale sau în centre de colectare a tributului ş.a.m.d. Acest punct de vedere diferă semnificativ de mai vechea ipoteză care afirmă că „este foarte posibil ca în timpul stăpânirii tătăreşti asupra Moldovei şi Țării Româneşti, românii care purtau un anumit armament sau luptau într-un anumit fel asemănător cu alanii să fi fost numiți, de la numele acestora, iaşi"[49], dar şi de forma sa nuanțată care precizează că numele de iaşi s-ar fi putut aplica totuşi „unor oameni de diferite neamuri, care luptau ca şi alanii, înarmați uşor, cu arcuri şi săgeți"[50].

În ceea ce priveşte mult discutata îndeletnicire specializată a yassilor de confecționare a unor arcuri performante, considerăm ca această nu denotă în mod necesar o legătură logică eponimică între numele lor şi acela al târgului, despre care s-a scris că ar fi fost denumit astfel după numele „mahalalei Arcăriei"[51], a cărei existență încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea este doar presupusă, nu şi demonstrată. Datele documentare cunoscute arată doar că la 1701 „Arcăria se afla pe Podul Vechi (azi Str. Costache Negri)"[52] şi atestă personaje precum „Latif arcariul" de la 1676[53] sau „Luca arcariul" de la 1715[54], elemente fără discuție insuficiente, care nu pot explica prin ele însele numele Iaşilor. Regretatul istoric Alexandru Andronic observa cu îndreptățire că documentul din 1701[55], aşezat de unii istorici la baza demonstrațiilor propuse, provine dintr-o etapă mult prea târzie pentru a putea servi drept probă peremptorie a importanței mahalalei Arcăriei în procesul de denominaționare a târgului

---

[48] *Ibidem, ed. cit.*, p. 229-246.

[49] C. Cihodaru, Gh. Platon (coord), *op. cit.*, p. 51.

[50] *Ibidem.*

[51] D. Bădărău, I. Caproşu, *op. cit.*, p. 28.

[52] *Ibidem.*

[53] I. Caproşu, *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, *Acte interne (1661-1690)*, Iaşi, 2000, nr. 444, p. 402.

[54] T. Codrescu, *Uricariul*, XXII, p. 351-363 şi 364-370.

[55] N. Iorga, *Studii şi documente*, VII, p. 105, nr. 10.

Iaşilor[56]. La rândul său, regretata cercetătoare din Münster Renate Möhlenkamp contesta covingător presupusa extrapolare în limba maghiară, mai întâi, a denumirii de **jiasz** de la arcaşi la arcari: „Trebuie însă precizat din capul locului că această presupusă formă jiasz, cu vagă asemănare cu numele Iaşilor, nu există în ungureşte, limbă în care arcaşul se numeşte ijász, de la ij=arc. Lucrul cel mai important însă este faptul că lingviştii exclud posibilitatea ca etnonimul jász [...] să derive de la cuvântul maghiar ij"[57].

În inventarul documentar-cronistic păstrat nu este prezentă o apropiere explicită între numele oraşului şi o categorie socio-profesională anume, aşa cum se întâmplă în cazul Sucevei, despre care Simion Dascălul afirma că a fost întemeiată de cojocari transilvăneni numiți în limba maghiară szucs[58].

Pe temeiul acestor constatări, mai plauzibilă rămâne ipoteza asocierii prezenței lor cu funcționalități preponderent militare, dubletul denominativ yassi-filistini dobândind o relevanță semnificativă în acest sens prin descrierea în ambele cazuri a unor contingente de arcaşi dislocați nu doar în Iaşi, ci şi în Baia - Civitas Moldaviensis - anterior, acțiune pusă în legătură cu expedițiile conduse de Dragoş împotriva tătarilor. Atribuirea numelui de filistini yassilor rămâne proprie doar surselor livreşti de epocă, având cel mai probabil o accepțiune de ordin religios, ținând de instabilitatea şi de precaritatea confesională doar formal creştină a vest-iranofonilor, considerați în Est ceea ce erau acei conversos – evrei morisci şi ex-musulmani marani – în Vest.

Altă posibilitate de ataşare livrescă a acestui nume yassilor este cantonarea temporară a unor comunități ale acestora în zonele pre-alpine controlate la un moment dat de Regatul Ungariei, pe cursul de apă Philistina, format prin „excedentul de apă al canalului Philistin, ca urmare a confluenței râurilor [...]", cum notează Plinius cel Bătrân[59]. În plină epocă a cruciadelor, moda desemnărilor biblice, cumulată cu practica desemnărilor arhaizante, în cadrul căreia Plinius cel Bătrân era adesea citat, ar putea explica astfel persistența dubletului yassi-philistini şi după relocarea acestora. Numele de bază rămâne însă acela de yassi, respectiv de iaşi şi aşăi în româneşte, înregistrat ca atare în onomastică şi în toponimie[60].

Astfel, o localitate Asău, greu încercată de inundațiile din vara anului 2005, există şi astăzi în marginea vestică a Județului Bacău, în dreptul unei trecători din Carpații Orientali, fiind o posibilă rută pe care să o fi urmat la timpul său şi voievodul

---

[56] Al. Andonic, *op. cit.*, p. 33.

[57] Renate Möhlenkamp, *Contribuții la istoria Oraşului Iaşi în secolele XIV-XV*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A. D. Xenopol» Iaşi", Tom XXI, 1984, p. 62-63, cu referințele bibliografice adiacente.

[58] Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P.P. Panaitescu, Bucureşti, f. a., p. 65 (interpolare Simion Dascălul).

[59] Plinius cel Bătrân, *Nat. His.*, III, 121, *ed. cit.*, vol. I, p.108.

[60] I. Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p.128 şi 498; *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, vol. I, *Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale. 1772-1988, Partea 1*, A. *Unități simple (Localități şi moşii), A-O*, Bucureşti, 1991, *passim*.

Petru Rareş, în vremea refugierii sale în Transilvania, „pe cărările cele pustii ale iaşilor", cum se menţionează într-un document[61].

Paza trecătorilor montane şi a altor puncte strategice, veche îndeletnicire a plăieşilor sau plăiaşilor moldoveni pare să fie cheia înţelegerii prezenţei yassice în Moldova, dacă se admite traducerea denumirii de *plăiaşi* în „iaşi ai plaiului", cum s-a propus[62].

Argumentele filologico-lingvistice pledează, la rândul lor, pentru o soluţie în aceeaşi direcţie, atât timp cât toponimia înregistrează denumiri derivate – Iaşi, Gura Iaşului, Iasca, Iaşina, Aşina, Asău, Asăuanii – mai ales în proximitatea trecătorilor carpatice[63] şi cât în onomastică nume precum Iaţcu, Iaţco, Eţcu, Iaşca sau Iaşco nu se explică prin limba română şi sunt creditate ca împrumuturi iranice. Stăruind asupra toponimelor se observă că, în situaţia cartografierii lor, se poate constata o logică precisă a dispersiei geografice, cazurile care nu desemnează puncte din regiunile de hotar, „marginile" din documente, ţinând cel mai probabil de vechi diviziuni interne, de felul Ţării de Sus despărţite de Ţara de Jos. În acelaşi registru, în baza datelor vechii Cronici a Moldovei de la Cracovia, a cărei traducere în limba română a fost publicată relativ recent[64], editorul Constantin Rezachevici propunea o nouă cronologie a primelor domnii moldoveneşti, în care fragmentările teritoriale produse sunt mai numeroase decât în schemele dinastice muşatine avansate de alţi autori. Fără a discuta aici exactitatea soluţiilor propuse, ceea ce ne interesează este că se poate imagina o recurenţă a necesităţii de utilizare a unor detaşamente alanice sau în orice caz alogene pentru a susţine militar aceste despărţiri, cunoscut fiind faptul că primii domnitori nu dispuneau încă de o armată moldovenească evoluată, ca şi realitatea că asupra populaţiei de rând se impusese, după model antic, un adevărat embargo în privinţa armamentului. Pentru comparaţie, putem exemplifica aici cu situaţia binecunoscută a locuitorilor din China de Nord ocupată de mongoli, cărora forţele de ocupaţie nu le lăsaseră decât un cuţit la zece familii.

Luate adeseori în discuţie, datele arheologice de teren nu se pot constitui în acest stadiu al cercetărilor în probe concludente nici pentru prezenţa dar nici pentru absenţa din regiune a elementelor alanice târzii, cunoscut fiind gradul ridicat de „volatilitate" a acestor comunităţi, care lăsau în general în urmă un inventar extrem de precar. Istoricul Ioan Marian Ţiplic observa recent carenţele existente la nivelul arheologiei funerare, care este susceptibilă de a oferi datele cele mai numeroase despre alogenii nomazi de la noi, combătând metodologiile învechite din domeniu, tendinţele de schematizare

---

[61] *D.I.R.*, A, Veac XVI, Vol. 1, p. 609-610; vezi şi *Moldova în epoca feudalismului. Documente slavo-moldoveneşti*, vol. I, Chişinău, 1961, nr. 20, p. 50-54.

[62] „Iaşii erau numiţi, de asemeni, plăieşii care făceau de pază la trecătorile munţilor [...]", cf. C. Cihodaru, G. Platon (coord), *op. cit.*, p. 51.

[63] Enumerarea lor la C. C. Giurescu, *op .cit.*, p. 245 şi C. Cihodaru, *Începuturile vieţii urbane...*, *loc. cit.*, p. 42.

[64] *Cronica Moldovei de la Cracovia-Secolul XIII-începutul secolului XVII. Textul inedit al unui autor polonez anonim*, studiu introductiv, ediţie, note şi bibliografie de C. Rezachevici, Bucureşti, 2006.

ritologică excesivă sau quasi-absența din dezbateri a antropologilor[65]. Se remarca în context că „în condițiile în care arheologia medievală, înțeleasă ca ramură a cercetării istorice românești, a fost de timpuriu supusă unor presiuni extraștiințifice, rezultatele obținute sunt în cea mai mare parte corupte"[66], impunându-se astfel necesitatea de „a corecta greşelile şi de a debarasa de balastul dogmatic cercetările arheologice"[67]. Într-adevăr, anumite limite ale arheologiei vechi au făcut ca multe descoperiri să fie doar sumar încadrate ca „morminte de călăreți nomazi", nedatate precis, atribuirile mergând adeseori aprioric înspre populațiile turanice, eludându-se dintre variante factorul iranic. Dacă eventuala prezență a yassilor alanici în regiune a fost rezultatul unei migrații secundare, pe direcția vest-est, cum propune cercetătoarea Renate Möhlenkamp[68], atunci ezitările arheologice se obiectivează parțial, prin dificultățile de raportare precisă la o relocare de scurtă durată. Contextul istoric reconstituit în lucrarea menționată reține atenția, întrucât admite o partajare inedită a regiunii în două zone de influență, tătară şi maghiară, despărțită de râul Bahlui, în sudul căruia nomazii altaici menținuseră multă vreme un cap de pod transformat cu timpul în ceea ce este plastic numit aici „balama" între două ținuturi cu statut politico-economic diferențiat sub raportul relațiilor cu puterea mongolă. Discuția în sine este interesantă, implicând multe retuşări ale schemelor evolutive ante-statale propuse pentru partea de răsărit a Moldovei de la vest de Prut, dar necesită elemente în plus, care nu se pot rezuma doar la descoperiri monetare şi la arealul cunoscut de răspândire a ceramicii aşa-numite roşietico-gălbuie caracteristică zonelor aflate sub control direct al Hoardei de Aur.

De aceea, privind retrospectiv, apreciem că sunt necesare elemente noi pentru a transgresa nivelul actual de cunoaştere şi de solvabilitate al problemei, dar adăugăm în acelaşi timp că, dintr-o perspecivă globală, ipotezele privind geneza Iaşilor care sunt utilate cu cele mai consistente argumente sunt acelea care privilegiază filiera alanică, aserțiunile unor Al. Philipide[69], Iorgu Iordan[70], Dimitrie Onciul[71], Gheorghe Brătianu[72] sau C. C. Giurescu[73] menținându-se până în prezent drept puncte de referință ale acestei dezbateri care rămâne, totuşi, deschisă.

---

[65] I. M. Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor şi Evul Mediu Timpuriu (Secolele IV-XIII)*, Iaşi, 2005, p. 40.

[66] *Ibidem*, p. 197.

[67] *Ibidem.*

[68] Renate Möhlenkamp, *op. cit.*, p. 64.

[69] Al. Philipide, *Originea Românilor*, II, Iaşi, 1927, p. 361 şi 369; idem, *Istoria limbii române*, I, *De la origini până la începutul secolul al XVII-lea*, ediție definitivă, Bucureşti, 1986.

[70] I. Iordan, *Nume de locuri românești în R. P. Română*, Bucureşti, 1952, p. 130, nota 5; idem, *Toponimia românească, ed. cit.*, p. 274-275.

[71] D. Onciul, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de St. Ştefănescu, D. N. Rusu, B. A. Halic, cuvânt înainte de E. Simion, Bucureşti, 2006.

[72] Gh. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană, ed. cit.*, Iaşi, p. 151-343.

[73] C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 252-258.

Şi – pentru a încheia – poate că este potrivit recursul la un pasaj al lui Francis Fukuyama care combătea cu umor imperativul etnicist al multor ideologii naționaliste „Niciun barbar la porțile noastre!”[74], imperativ căruia par să-i fi căzut victime la noi şi yassii alanici, deşi – în mod paradoxal – se dispune de mai multe indicii pentru a atesta prezența lor în regiune decât acelea invocate de unii autori români care încearcă să teoretizeze prezența în Evul Mediu Timpuriu în diverse puncte ale bazinului carpatic a unor populații precum mordvinii, udmurții, kabarii, başkirii, berendeii sau berladnicii, pentru a ne rezuma doar la acestea.

[74] F. Fukuyama, *Sfârşitul istoriei şi ultimul om*, traducere de M. Eftimiu, Bucureşti, 1992, p. 90-96.